

3x
448
59

HASAN AMINOV

Filmning tasviriy yechimi

Kitob shu erda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

ilgarigi berilmalar miqdori _____

6180 26.07.12
38280 110973
Хушкитов
08-09.14

28646

		22	20
Хамраев Ойбек Нажмидинович		1	0

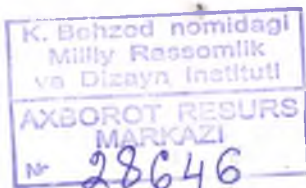
02
778
A.59

O'ZBEKISTON BADIY AKADEMIYASI •
KAMOLIDDIN BEHZOD NOMIDAGI MILLIY
RASSOMLIK VA DIZAYN INSTITUTI

HASAN AMINOV

FILMNING TASVIRIY YECHIMI

«Filmning tasviriy yechimi» mutaxassisligi
bo'yicha kompozitsiya fanidan metodik qo'llanma

TOSKENT
«CHASHMA PRINT»
2011

Mazkur qo'llanma Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Ilmiy Kengashi tomonidan 2011-yil 7-yanvardagi 5-sonli Qarori asosida nashrga tavsiya etilgan.

Ushbu qo'llanma asosan filmning tasviriy yechimi bo'yicha kechadigan jarayonlarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, unda raskadrovkalarni yaratish va ularning ahamiyati, kino dekoratsiyalar, kino maketlar hamda ulardan foydalanish, kino san'ati tarixi, o'zbek kino rassomlari hayoti va ijodi haqida ma'lumotlar aniq va batafsil bayon etilgan.

Taqrizchilar:

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi,
professor R.A. Xudoyberganov

Respublika rassomlik
kolleji o'qituvchisi
Sh.S. Zokirov

KIRISH

Zamon talabiga mos mutaxassis tayyorlamoqchi ekanmiz, birinchi navbatda o'quv yurtlarimizning shakli, qiyofasi va moddiy bazasi ham zamonaviy bo'lishi shart. Shunday ekan, bilimga chanqoq iste'dodli yoshlarni topib, ularni Vatanga fidoyi insonlar qilib tarbiyalash ham muqaddas vazifadir.

ISLOM KARIMOV

Mazkur qo'llanmada tasviriyl san'atning teatr va kino dekoratsiyasi rangtasviri, filmning tasviriyl yechimi, sahna bezagi, maketlash, filmning tasviriyl yechimlari, kino dekoratsiyalarini yaratish, filmning kadrlar tasviri eskizlarini (raskadrovka), sahna va film qahramonlari obrazlari, ularning kiyimlari, butaforiya rekvizitlari haqida ko'plab ma'lumotlar bayon etiladi.

Kino san'atining inson ongi va tafakkuri, jamiyat hayotiga ta'siri beqiyos ekanini hisobga olgan holda, istiqloq yillarida milliy kinematografiyani har tomonlama rivojlantirish uchun zarur moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha amalga oshirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar tufayli ko'plab yangi filmlar suratga olinmoqda.

Keyingi yillarda milliy kinodramaturg, rejissyor, kino va teatr rassomlarini tayyorlash dolzarb masalalardan biri bo'lib turibdi. Ahvolni tubdan yaxshilash uchun yuksak badiiy mahoratli va milliy tafakkur salohiyatiga ega bo'lgan iste'dodli yoshlarni tarbiyalash va ularni qo'llab-quvvatlash masalasiga alohida e'tibor qaratmog'imiz lozim.

San'at va madaniyatdek qudratli kuch orqali inson qalbiga yo'l topish haqida so'z yuritar ekanmiz, har

bir iste'dod egasi o'ziga xos bir olam ekanligi, shu sababli ijod ahli san'atini boshqarishga urinish mumkin emasligini tushunib yetamiz.

Ta'lim berilayotgan fanlardan o'quv va metodik qo'llanmalarni, darsliklarning yangi avlodini yaratish va ularni har tomonlama takomillashtirish ham Kadrlar tayyorlash milliy dasturning asosiy vazifalaridan biridir. Bugungi kun tasviriyl san'ati ijodkorlardan judda katta bilim va mahoratni talab qiladi. Tasviriyl san'atning yo'nalishlardan biri bu teatr-kino dekoratsiyasi rangtasviridir.

Ushbu qo'llanmada zamonaviyl tasviriyl san'atning kino dekoratsiyasi rangtasviri, filmning badiiy yechimi, kino san'atida maketning o'rni, film tasviri va kadrlar ko'rinishi qoralamalarini yaratish (raskadrovka), o'zbek kinosining tarixi, kino rassomlari, ularning hayoti va ijodi haqida qiziqarli ma'lumotlar joy olgan.

Shuningdek, qo'llanmada dekoratsiya bezaklari, asarlardan namunalar, kompozitsiyalarini yaratish bilan birga ulardan foydalanish usullari haqida ham ko'plab tavsiyalar berilgan.

O'ZBEK KINOMATOGRAFIYASI SAN'ATI TARIXI

Kinomatografiya tarixi bu san'atni birinchilardan bo'lib Turkistonga olib kelgan xivalik kinooperator Xudoybergan Devonov ijodi bilan chambarchas bog'liqligini unutmasligimiz kerak. Ajoyib iste'dod sohibi Xudoybergan Devonov nafaqat O'zbekistonda, balki O'rta Osiyodan chiqqan birinchi kinooperatoridir.

Xudoybergan Devonovning fotografiya va kinoga qiziqishiga Xivadan uncha uzoq bo'lmagan Oqmachit shahrida yashovchi nemis millatiga mansub Vilgelm Penner bilan uchrashuvi sabab bo'ladi. V.Penner yosh Xudoyberganda fotografiya, keyinchalik esa kinomatografiyaga bo'lgan qiziqishini sezib qoladi hamda unga kinomatografiya va fotografiyaning barcha sir-sinoatlarini o'rgata boshlaydi.

Xudoybergan Devonovni xivalik delegatlar bilan Rossiyaning Sankt-Peterburg shahrida ikki oy bo'lishi natijasida uning kinomatografiyaga bo'lgan qiziqishi ortib boradi. U o'sha yerda o'z mablag'iga «Pate» rusumli kinokamera, fotoapparat hamda unda ishlatiladigan kerakli ashyolarni sotib oladi.

O'z yurtiga qaytib kelgandan so'ng mustaqil ravishda fotosuratlar va Xiva ko'chalaridagi har xil tomoshalarni, bozorlarni, xivaliklarning turmush tarzini ifodalovchi kadrlarni suratga ola boshlaydi.

2007-yili Fransiyada «O'zbek fotografiyasi antologiyasi» nomli kitobning taqdimot marosimi bo'lib o'tdi. «O'zbekiston san'ati va madaniyati Forumi» jamg'armasining homiyligida o'tkazilgan ushbu taqdimotda Xudoybergan Devonov tomonidan suratga olingan fotosuratlar bilan birga kinolavhalar ham namoyish etildi. Devonov to'g'risida ko'plab kitoblar, maqolalar yozilgan va hujjatli filmlar suratga olingan.

O'zbek kinositarixiga nazartashlaydigan bo'lsak, 1897 yilda Toshkentda ilk marotaba kinofilm namoyishi bo'lib o'tgan. 1924 yilda esa Buxoroda rus kinomatografchilari bilan birgalikda «Buxkino» o'rtoqlik uyushmasi tashkil etiladi va 1925-yili «O'lim minorasi», «Musulmon ayol» nomli hujjatli filmlar namoyish qilinadi. Bu ikkala film ham rus kino rejissyorlari tomonidan suratga olingan edi.

1925-yilda «Uzbekgoskino» tresti tashkil topadi va uning qoshida «Sharq yulduzi» kinofabrikasi tashkil etiladi, keyinchalik u 1958-yildan «O'zbekFilm» kinostudiyasi deb nomlanadi. O'z-bek kinematografiyasi tarixida juda ko'plab kinorejissyorlar, kinooperatorlar va kinorassomlar ijod qilishgan. O'zbek kinosi rejissyorlar Nabi G'aniev, Yo'ldosh A'zamov, Komil Yormatov, Malik Qayumov, Shuhrat Abbosov, Latif Fayziev, Ali Hamraev, kinorassomlardan Varsham Yeremyan, Emanuel Kalontarov, Narimon Rahimboev, Baxtiyor Nazarov kabi bir qator ko'zga ko'ringan ijodkorlar asarlari bilan boyib bordi.

Varsham Nikitovich Yeremyan o'zbek kino san'atiga 1930 yillarda kirib keldi. U o'zbek kinomatografiyasi tarixida xalqimizning boy merosiga aylanib ulgurgan, o'nlab kinofilmlarning dekoratsiya bezaklarini yaratdi. Rassom V. Yeremyan nafaqat katta miqyosdagi kino rangtasviri ustasi, balki tarixiy voqealar bilimdoni, teran fikrlovchi, shoir, faylasuf bir so'z bilan aytganda ijodkor inson edi.

Varsham Nikitovich o'z ijodiy faoliyatida turli janrlarda va ko'plab kinorejissyorlar bilan hamkorlik qildi. U yaratgan kinoeskizlar va qoramalar asosida suratga olingan, ayni paytda retroga aylanib ulgurgan filmlar juda ko'pchilikni tashkil qiladi. Bulardan: «Nasriddin Buxoroda», «Nasriddinning o'n ikkinchi qabri», poetik afsona va sevgi muhabbatga yo'g'rilgan «Tohir va Zuhra», ertak janridagi «Paxtaoy», «Orol baliqchilari»,

tarixiy janrdagi «Alisher Navoiy», «Avitsenna», «Hamza» kabi filmlarga ishlangan kinodekoratsiyalar allaqachon o'zbek kino san'ati tarixidan munosib o'rin egallagan. Uning eskizlarida tasvirlangan manzaralar, arxitektura inshootlari, har xil buyumlar shunchaki eskizlarni bezatish uchun ishlatilgan oddiy elementlar emas edi.

V.Eremyaning ijodi, uning amaliy ishlari, yonatrofidagi insonlarga bo'lgan mehr-oqibati yillar davomida o'zbek kino san'ati va kino rassomlari ijodining yuksalishiga samarali ta'sir ko'rsatdi.

O'zbek kino san'atining taraqqiy etishida Narimon Rahimboevning ijodi munosib o'rin egallaydi. U yaratgan kinolentalarda XX asr 50-yillar o'rtalaridan 70-yillarning oxirigacha o'zbek kino san'atida sodir bo'lgan jarayonlar o'z aksini topgan. Sobiq ittifoq kinematografiya davlat institutining talabasi N. Rahimboev ustozlari Yu. Pimenov, G. Shegal, F. Bogorodskiy qo'lida ta'lim oladi.

O'tgan asrning 50-yillarida N. Rahimboevning kino eskizlari asosida suratga olingan «Orol baliqchilari» (V. Yeremyan bilan birgalikda) nomli filmi yosh rassomning kino san'atidagi ilk ishi bo'lishiga qaramay yuqori baholandi.

KinoFilm uchun rassom yaratgan qoralamalarda voqealarning asosiy o'rni va umumiy rejaları tuzib olinadi. Detallarga mufassal ishlov berish esa eksplikatsiya va raskadrovka zimmasiga yuklanadi. Qoralamalarning o'ziyoq barcha qismlarni iloji boricha aniq tasavvur etish imkonini beradi. Rassom uchun murakkab kompozitsion manzaralar yaratish, oldingi va orqa planlarga to'liq ishlov berish qoralamalarni yordamchi detallar bilan to'ldirish zaruriyatini tug'diradi.

Dastlabki ishlar o'zining uslubiga ko'ra dastgohli rangtasvir janriga yaqin turadi. Ular syujet jihatidan to'laqonli, ijrosi mukammal, film syujetlari asosida

chizilgan, voqelik o'ta aniq tasvirlangan kino san'ati asarlari qatoriga kiradi.

N.Rahimboevning kino eskizlarini ko'zdan kechirar ekanmiz, uning odatiy usullar doirasidan chiqib ketishga intilishi seziladi. «Sen yetim emassan» filmiga ishlangan eskizlar fikrimizning yaqqol dalili bo'la oladi (E.Kalontarov bilan birgalikda).

Bu eskizlardagi badiiy lavhalar, dekoratsiyalarda, urush kunlaridagi tashqi manzaralardan ko'ra personajlarning his-tuyg'ularini filmda yaqqol ko'rsatishga harakat qilingan. N. Rahimboev yaratgan har bir kartina nafaqat rassomning ijodini, balki uning yuksak, insoniy tarjimai holini hikoya etuvchi omilga aylanib boradi.

Narimon Rahimboevning xizmatlari singgan filmlar soni o'ttiztadan ortiq. Uning bu filmlari vaqt va zamon harakatining ko'zgusi bo'lib qoldi. U yaratgan «Sen yetim emassan», «Muhabbat va g'azab», «Semurg'», «Unutilmagan qo'shiq», «Achchiq danak», «Qirq birinchi yil olmalari», «Jazirama oftob ostida», «Vatan o'g'loni», «Chaqmoqda tug'ilgan bola», «Ulug'bek yulduzlari», «Ringga chaqiriladi» kabi filmlari shular jumlasidandir.

1953-yilda P.P. Benkov nomidagi Respublika rassomlar tayyorlash bilim yurtini muvaffaqiyatli tugatgan Emanuel Kalontarov, Butunittifoq kinematografiya davlat institutiga o'qishga kiradi. E.Kalontarov institutda professorlar G. Shegal, keyinchalik Ye.Kachalov, Yu. Pimenovlar qo'lida tahsil oladi. 1950-yillarning oxiri 60- yillarning boshida «O'zbekfilm»ga rassom sifatida ishga qabul qilinadi.

E.Kalontarov studiyada Ye.Pushin, N.Rahimboevlar bilan hamkorlikda filmlarni suratga olish va dekoratsiya eskizlarini yaratishda ishtirok etaboshlaydi. E.Kalontarov o'zining «O'zbekfilm»dagi ijodiy faoliyati davomida ko'plab kinofilmlarga dekoratsiya eskizlarini yaratdi.

E.Kalontarovning yaratgan asarlari qatoriga «Mahallada duv-duv gap», «Toshkent – non shahri», «Dilorom», «Abu Rayhon Beruniy», «Uning ismi Bahor», «Hayot qo'ng'irog'i», «Inson qushlar ortidan boradi», «U yolg'iz emas edi», «Dahoning yoshligi», «Baland qorlar ustidagi uchrashuv», «Alibobo va qirq qaroqchi» kabi filmlarni kiritish mumkin.

Baxtiyor Nazarov ham o'zbek kino san'atida munosib ijod qilgan kinorassomlar qatoriga kiradi. U kino san'atiga 70-yillarda kirib keldi. B. Nazarov ko'proq dastgohli rangtasvir va diafilmlar ustida ish olib bordi. U yaratgan kinofilmlar orasida eng muvaffaqiyatli chiqqani G'afur G'ulomning «Shum bola» filmiga ishlangan kino eskizlar seriyasidir.

B.Nazarov o'zining kino eskizlarida ko'proq detallar ustida ish olib boradi. Shuning natijasi o'laroq «Shum bola» filmi rassomning ijodida muhim burilish yasadi.

Baxtiyor Nazarov yaratgan kino eskizlari ko'proq zamon talabiga, yoshlarga, ularning hayotiga, turmush tarziga bag'ishlanadi. Uncha katta bo'lmagan o'zbek kinematografiyasi rassomlar jamoasi, kino san'ati tarixida yetarlicha muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Ko'p qirrali faol, harakatchan E. Kalontarov, kompozitsiya qonuniyatlarini chuqur bilimdoni mukammal bilimga ega bo'lgan rassom Dobrin kabi kinorassomlar o'zbek kino san'atida o'chmas iz qoldirdilar. His-hayajonga intiluvchan, yangidan-yangi taassurotlarga va ijodga chanqoq B.Nazarov, shoirona ijodkor S.Ziyamuhamedov kabi kinorassomlar hozirgi kunda yorqin ijod namunalari bilan o'zbek milliy kino san'atiga o'zlarining munosib hissalarini qo'shib kelmoqdalar.

RASKADROVKA

Raskadrovka – bu suratga olinayotgan filmning epizodi va har bir kadrda ro‘y beradigan voqea-hodisalarni kino rassom tomonidan chizilgan eskizlariga aytiladi. Raskadrovkada hattoki kinooperatorning qaysi nuqtadan turib kinoni tasvirga tushirishigacha ko‘rsatiladi (1-rasm).

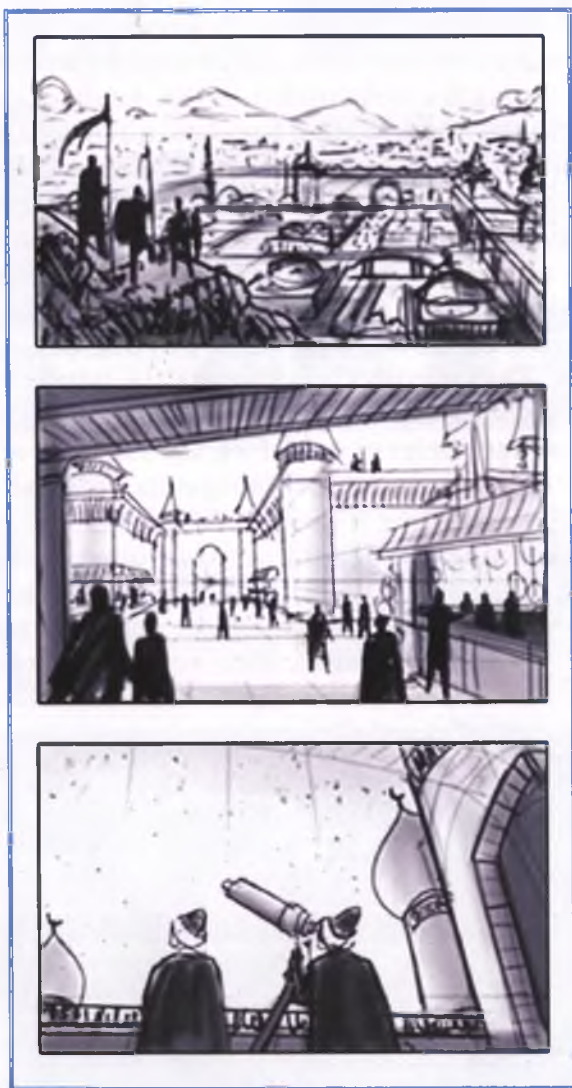

1-rasm.

Raskadrovka qoralamalari va eskizlarini yaratishda rassom asosan kino qahramonlarining obrazlari, holatlari va kino suratga olinayotgan joyning qanchalik to‘g‘ri tanlanganligini hisobga olishi kerak. Raskadrovkani yaratish film ustida ishlashning eng zarur bosqichlaridan biridir.

Filmning raskadrovkalari yaxshi tayyorlangan bo‘lsa, filmni suratga olish jarayoni ancha oson kechadi. Bundan tashqari, filmni suratga olish jarayoni xuddi mozaikaga o‘xshashini esdan chiqarmasligimiz

kerak. Filmni suratga olish bosqichlari xuddi biz kinolarda ko'rganimizdek, ssenariyda yozilgan voqea-hodisalar ketma-ket suratga olinmaydi (2-rasm).

2-rasm

Masalan, ba'zan shunday epizodlar bo'ladiki, ularni suratga olish uchun maxsus ruxsatnomalar kerak bo'ladi. Bu singari epizodlarni suratga olishda tarixiy obidalarining ichki intereridan yoki uning tashqi ko'rinishidan foydalanish kerak bo'ladi. Bu kabi joylarga maxsus ruxsatnomalar olishga qayta-qayta murojaat qilmaslik uchun shu yerda kechadigan barcha epizodlarni bir marotabada suratga olish lozim bo'ladi. Shu sababli rejissyor bu kabi epizodlarni oldindan bilishi kerak. Buning uchun filmning har bir ko'rinishining oldindan chizilgan qoralamalari, ya'ni raskadrovkalari bo'lishi lozim (3,4,5,6-rasmlar).

Raskadrovkalar filmni suratga olish rejalari hisoblanadi. Filmni suratga olish guruhi uchun bu juda muhimdir. Raskadrovkalar yordamida qaysi butaforiya qanday jarayonda ishlatilishi rejalashtiriladi yoki qaysi sahnada kaskadyorlarni taklif etish, maxsus effektlarni qachon va qay tarzda ishlatilishigacha rejalashtiriladi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, yaxshi ishlangan raskadrovkalar orqali filmni suratga olish jarayoni juda oson kechadi. Bunday vaqtda rejissyor raskadrovka ishlash mobaynida unga qaysi kadr kompozitsiyasining kerakligi, u yoki bu sahna dekoratsiyasi, kameraning

3-rasm

4-rasm

5-rasm

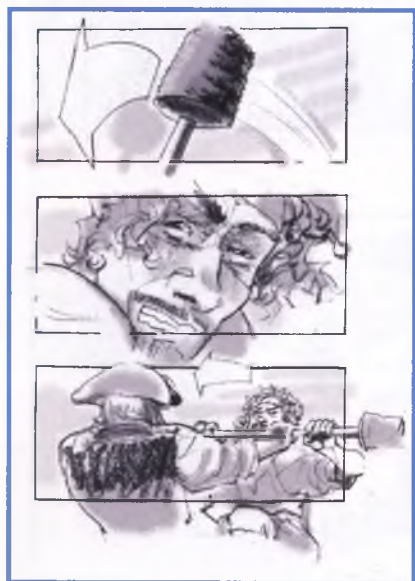
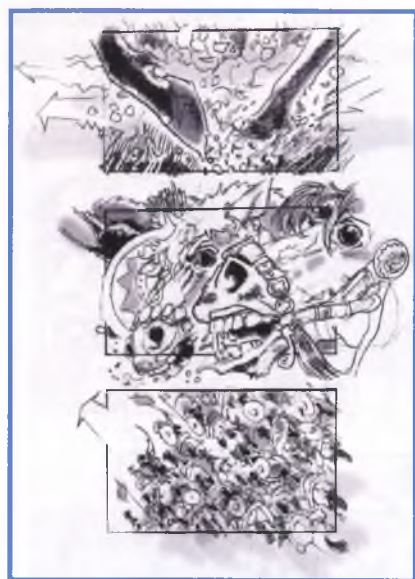

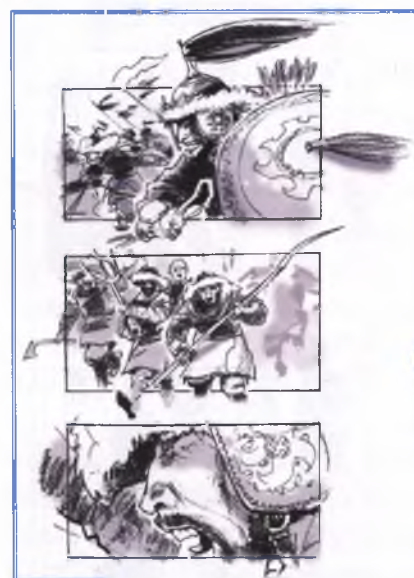
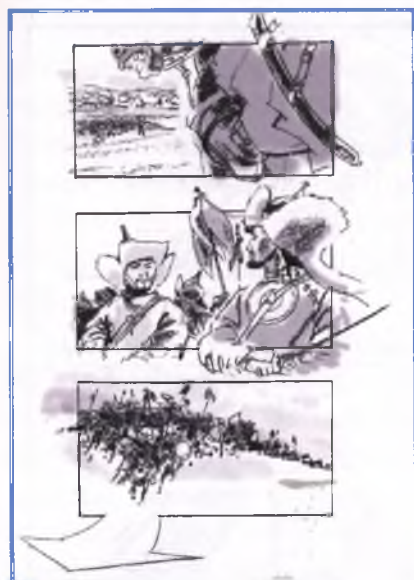
6-rasm

qay yo'sinda, qaysi tomonga yo'naltirish yoki film qahramonining qay holatda bo'lishi, qaysi tomonga yurishigacha strelka chiziqlari bilan belgilab qo'yiladi (7,8,9,10-rasmlar).

7-rasm

9-rasm

10-rasm

Umuman olganda aktyorlarning qo'lida senariylari, prodyuserlarning qo'lida suratga olish jarayonining rejalari, rassomlarning qo'lida esa suratga olinayotgan film uchun raskadrovkalar bo'lishi kerak. Biz bir narsani esdan chiqarmasligimiz kerak, bu raskadrovkalar operatorga yoki aktyorlarga film haqida tushuntirish uchun emas, balki birinchi navbatda kino rassomlari uchun kerak bo'ladi.

Raskadrovka yaratish jarayonida har bir sahna ko'rinishiga, epizodga kadr tasviri qoralamalarini tayyorlash kerak bo'ladi. Filmni suratga olish jarayonida qachon va qaerda, katta yoki umumiy planda tasvirlash lozim, qanday vaqtda film qahramonining obrazini yaratayotgan aktyor yuz qiyofasini katta planda tasvirlash kerakligini yoddan chiqarmasligimiz kerak. Raskadrovka ko'rinishlari asosan qog'ozga nabroska va qoralamalar ishlashdan boshlanadi.

Faraz qiling, kitob yozishdan avval uning rejalari yoki uy qurishdan oldin uning ko'rinishini, chizma rejalari ro'yxat qilinganidek, raskadrovkaning animatsiya loyihalari rejasi tayyorlanadi. Raskadrovka raqamli tasvirlarning yaratish rejalari o'zida mujassam qiladi. Shuninguchunham raskadrovkaninematografiyasani'ati bilan chambarchas bog'liqligi bejiz emas. Raskadrovka uslublari qo'llash orqali rejissurada, raqamli tasvirda vaqtni tejashga erishsa bo'ladi. Kinematografiyada ishlab chiqarish jarayoni xoh u badiiy film bo'lsin, xoh u video yoki uch o'lchamli animatsiya tasviri bo'lsin, albatda u senariydan, nabroskalardan, hattoki filmni suratga olish jarayonini rejalashtirishdan boshlanadi. Ayni shu vaqtda bizga filmning «raskadrovka»sining zaruriyati seziladi.

Birinchi qarashda filmni rejalashtirish, raskadrovkalarni yaratish ortiqcha ish bo'lib tuyuladi. Bunday

loyihalarga aniq bir yo'nalish orqali yondashish har doim ham amalga oshavermaydi. Raskadrovka nafaqat film kadrlarini suratga olish, qismlarga ajratish, uch o'lchamli modellarni yaratish uchun, balki asar loyihasi sifatida uning obrazlarini umumlashtirishga ham xizmat qiladi. Bu obrazlar orqali animatsion filmlarning suratga olish darajasini aniq ko'rsatib beradi. Agar kinorejissyor har bitta kadrni qanday suratga olinishini hal qilsa, operator har bir kadrning tashqi ko'rinishini hal qiladi. Bu jarayonning hammasi qog'ozga tushirilgan rejalar asosida amalga oshiriladi.

QOG'OZDAN EKRANGA

Filmni suratga olish, uni yaratish, hatto shaxsiy video loyihalarni yaratish ham asosan rejalashtirishdan boshlanadi. Agar animatsion loyihalarni katta bir yo'lga qiyoslaydigan bo'lsak, biz shu yo'ldan ketayotgan yo'lovchiga, raskadrovkani esa qo'limizdagi yo'l xaritasiga o'xshatishimiz mumkin. Raskadrovka bizga filmni suratga olishda nafaqat to'g'ri yo'lni ko'rsatadi, balki vaqtni ham, unga ketadigan sarf-xarajatni ham tejashni o'rgatadi.

Bir qarashda keraksiz kadrlar hech qanday sarf-xarajat talab qilmaganday ko'rinadi. Faraz qiling, bu kabi jarayonlar suratga olish maydonchasida sodir bo'lsachi?! Bunday paytda kinostudiyada qurilgan dekoratsiyalar, yoritish uskunalari va butaforiyalarga ketgan sarf-xarajatlar va eng asosiysi, vaqt to'g'risida o'ylab ko'rishimiz lozim bo'ladi.

Raskadrovka rejissyorning film montaji jarayonida

eng yaqin yordamchisiga aylanadi. Bu bilan raskadrovka nafaqat rassomning, balki rejissyorning ham «yo‘l xaritasi» sifatida yordamchisiga aylanadi. Filmni montaj qilish jarayonida rejissyor, rakadrovkalardan raqamli kadrlarni montaj qilishda ham foydalanishi mumkin. Bajarilgan raskadrovkalarining eng yaxshi namunalari, suratga olinayotgan filmlarni sifatli hamda tomoshabinbop bo‘lishiga xizmat qiladi.

To‘g‘ri tuzilgan raskadrovkalar rejissyorga, operatorga, aktyorga, hattoki, maxsus effekt guruhi a‘zolariga filmni suratga olishda qanday tayyorgarlik olib borishni ko‘rsatib beradi. Raskadrovka ham o‘z o‘rnida san‘atning bir turi hisoblanadi.

SURATLI FIKR

11-rasm

Kinorassomning tasvirga tushirilgan fikrlari film olish jarayonida juda muhim o'rin tutadi. Bunday fikrlar nafaqat filmning bezagi bo'ladi, balki unga ko'tarinki ruh ham bag'ishlaydi. Ish jarayonida paydo bo'lgan fikrlarni qog'ozda tasvirlash jaryonida filmning yoki butun bir loyihaning rejalariga amal qilish shart emas (faqat buni oshirib yubormaslik kerak). Nimanidir yaratish to'g'risida fikrlar pishib yetilgan bo'lsa, uni hech ikkilanmay amalga oshirish kerak bo'ladi. Buning uchun ishni avvalo paydo bo'lgan fikrlarni oddiygina qoralamalarda ifodalashdan boshlash kerak.

Asosiysi, paydo bo'lgan fikrlarimizni va tasavvurlarimizni qog'ozga tushirishga o'rganishimiz lozim. Paydo bo'lgan fikrlarni jonlantirib, ularga aniqlik kiritish, uni tugallangan asar darajasiga yetkazish katta mahorat talab etadi. Demak, raskadrovkalar bu nafaqat kino ishlab chiqarishda, balki uni rejalashtirishdan tortib, hattoki animatsiya va filmlarni montaj qilish jarayonlarida ham amal qilishimiz kerak bo'lgan film loyihasidir.

REJALASHTIRISH

Ssenariy qanday bo'lishidan qat'iy nazar kinooperator yoki rejissyor nafaqat o'zining tasavvuri, teran fikri orqali ham yaratilajak asarni to'ldirib boradi. Rejissyorlar haqiqatan ham aniq va ravshan qilib ishlangan raskadrovkalarga suyangan holda ish olib boradilar. San'atning bunday turi bilan ishlaydigan animator va rassom yaratilayotgan sahna hamda uning tashqi ko'rinishi haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi lozim.

Raskadrovkalar ko'z oldimizga keltirilgan har bir

kadrni rejalashtirish va ularni suratga olish hamda aniq bir maqsadga erishishda asosiy rol o'ynaydi. Agar suratga olinayotgan filmda real hayot sharoitini tasvirlash kerak bo'lsa, undan oldin bir nechta qoramalamalarni tayyorlab, keyin suratga olish joyidagi barcha detallarni chuqur o'rganish lozim bo'ladi. Har qanday sharoitda ham suratga olish maydonchasini ko'zdan kechirish va bu jarayonni asosiy rejalaridan biri deb hisoblashimiz zarur.

Shunday qilib raskadrovkani nimadan boshlash kerak va uning o'lchamlari qanday bo'lishi kerak? Bunga yana nimalarni kiritish mumkin? Bu kabi savollarga keyingi bo'limda javob olamiz.

RASKADROVKA JARAYONI

Raskadrovkalarni yaratish oldidan kontur chiziqlar yordamida ramkalar chizib olamiz. Tanlangan kadr o'lchami televidenie uchun 4:3, kinematografiya uchun 16:9 bo'lishi kerak. Raskadrovkadan oldin kadr formatini tanlash kerak bo'ladi. Raskadrovkaning har bir kadri alohida ko'rinishga ega bo'lishi kerak. Raskadrovkada ekrandagi har bir harakat yoki ko'rinishning tasviri bo'lishi lozim. Ba'zida raskadrovkadagi tasvirlarni boricha yoritishga imkon bo'lmay qoladi. Bu kabi holatda raskadrovka yaratilgandan so'ng nimalarga e'tibor berishni yodda tuting:

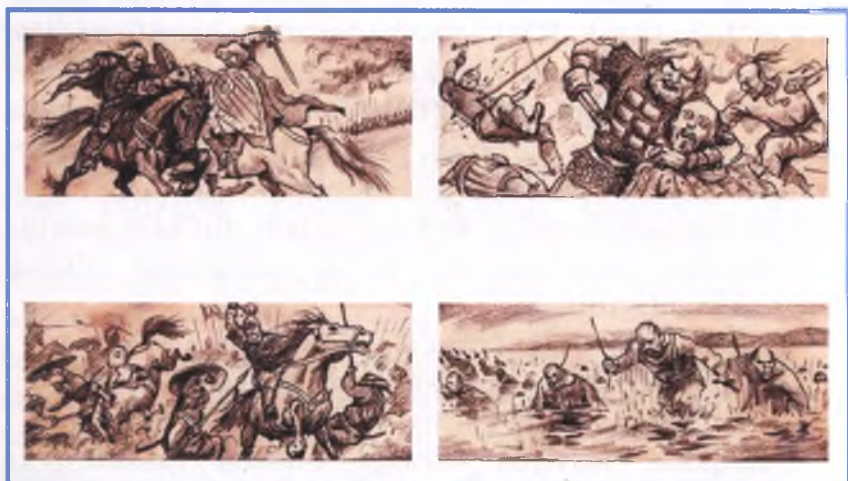
- natura va orqa plani suratga olish;
- dialoglarning ketma-ketligiga e'tibor berish;
- ko'rinishlarning ketma-ketligiga rioya qilish.

Raqamli tasvirni suratga olishda raskadrovka jarayoni kinematografiya va televideniyaning tasvirga tushirish amaliy ishlarida unchalik katta farq bo'lmaydi.

Orqa planlar, dialoglar, va ketma-ketlik ko‘rinishlari, animatsiya loyihalarinning asosiy tayanchi bo‘lib, ular raskadrovkaning asosiy elementlari hisoblanadi. Qisqametrajli animatsion filmlarda personajlarning va sahna ko‘rinishlarining qisman bo‘lsa-da, o‘zaro bog‘liqligi seziladi.

Animatsion filmlarning bir qancha rang-barang elemetlari personajlarning dialoglariga va bo‘lib o‘tayotgan ko‘rinishlarga o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Yuqorida aytib o‘tilgan uchta elementning raskadrovka jarayonida qo‘llashning o‘zi rejissura va filmni suratga olish jarayoni muvaffaqiyatli chiqishini ta‘minlaydi.

Bundan tashqari, kameraning ishlashida alohida kadrlar qanday ko‘rinishga ega, ular bir-birini qay ko‘rinishda to‘ldirib turadi yoki filmni montaj qilish jarayonida bir-birini qanchalik inkor etadi, bularning hammasi qog‘ozga yozib ko‘rsatilishi kerak. Ba‘zi bir kadr ko‘rinishlaridagi harakatlar qaerdan

12-rasm

13-rasm

boshlanib, qaerda tugashigacha strelka chiziqlari bilan ko'rsatishimiz lozim. Bu bilan biz o'zimiz yaratgan jonsiz raskadrovkalarga hayot bag'ishlagan bo'lamiz.

Hozirda bularning hammasi zamonaviy kompyuterlar orqali 3D modeli yordamida amalga oshirilmoqda. Tezkor ishlaydigan shunday kompyuter programmalari borki, ular uch o'lchamdagi film raskadrovkalarini bir zumda tayyorlab beradi.

1990-yillarning boshlarida kompyuterlar kinematografchilarning asosiy yordamchisiga aylandi. Bunday uch o'lchamdagi raskadrovkalar asosan shu davrga

kelib kinematografiyaning ajralmas qismi bo'lib qoldi. Keyingi yillarda kinorejissyorlar, rassomlar arxitektura dekoratsiyalari rejalarini kompyuterning Virtus Walkthrough programmalari yordamida amalga oshira boshladilar. 1994-yilga kelib esa Lightwave programmalari yordamida butun bir filmga dekoratsiyalar ishlay boshladilar.

14-rasm

15-rasm

DEKORATSIYA

Dekoratsiya soʻzi (lotincha *decoration* – bezak) maʼnosini anglatadi. Filmni suratga olish jarayonlari kino obrazlarini tomoshabinga ishonarli qilib koʻrsatishda rassom albatta rangtasvirdan, grafikadan, arxitektura-dan, manzaralardan, tabiiy va sunʼiy yorugʻliklardan foydalanadi.

Dekoratsiya sanʼati tarixi Uygʻonish davriga, Yevropaning saroy teatrlari davrlariga toʻgʻri keladi. Uning elementlari Qadimgi Gretsiyaning antik davrlaridan beri saqlanib kelmoqda. Dekoratsiyalar bir qancha turlarga boʻlinadi:

- harkatlanuvchi kulisli dekoratsiyalar;
- kulis-arkali dekoratsiyalar;
- kino pavilonlarda ishlatiladigan dekoratsiyalar;
- hajmli va proektsiyali dekoratsiyalar.

Dekoratsiyalar koʻrinishi jihatdan ikkiga boʻlinadi.

- yumshoq dekoratsiyalar;
- qattiq dekoratsiyalar.

Yumshoq dekoratsiyalar asosan turli xil rangli matolar, va ularda ranglar yordamida biror bir manzara yoki arxitektura koʻrinishini haqqoniy qilib tasvirlash va ularga turli fakturalarni ishlatish orqali yuzaga keladi. Qattiq koʻrinishdagi dekoratsiyalar esa har xil faner, temir yoki yogʻoch karkaslarga ularni ranglar va imitatsiya fakturalarini ishlatishda hosil boʻladi.

Jimjimador dekoratsiyalar tekis rangtasvir koʻrinishida boʻlib, ular asosan teatr toʻrlariga yoki koʻzga koʻrinmaydigan tyul matolariga ishlanadi va orqalari koʻrinib turishi uchun maʼlum bir joylari kesib olinadi. Masalan, osmon tasvirlangan fonning bir qismi, ikk-

inchi planda tasvirlangan arxitektura yoki manzaraning ma'lum bir qismi va h. k.

Jimjimador dekoratsiyalar sahnaga yoki pavilonga ilinganda bir nechta plandan iborat bo'ladi va qurilmaning kengligini, manzaralarning uzoqlashuvini ta'minlaydi. Bu kabi dekoratsiyalar sahna va pavilonlarda shartli, sahna perspektivalarini qo'llash uchun ishlatiladi. Jimjimador dekoratsiyalarning yana bir ko'rinishi arka kulislari bo'lib, ular har xil kino-teatr to'rlari va matolar yordamida applikatsiya sifatida tayyorlanib, asosan tyulga ishlanadi.

Applikatsiya so'zi lotincha bo'lib, ustma-ust yelimlash degan ma'noni bildiradi. Applikatsiya kino va teatr sahnalarida dekoratsiyalarni, mebellar ko'rinishini yangilash, butaforiyalar tayyorlashda keng qo'llaniladi. Kino va teatr sahnalarida arxitektura ko'rinishidagi dekoratsiyalar ham ishlatiladi. Bu kabi dekoratsiyalarni yaratishda binolarning ma'lum bir detali alohida uch o'lchamda quriladi. Shuning uchun ham bunday dekoratsiyalar sahnadan yoki kinoteatr ekranlaridan xuddi o'zi singari hajmdor bo'lib ko'rinadi.

Qattiq turdagi dekoratsiyalar asosan katta hajmli karkasli, turli element bezaklarining konstruktiv ko'rinishi kino dekoratsiyasi bezagining romlari, shirmalari, turli ustunlar, mebellar va hokozolardan iborat bo'ladi. Bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish uchun tayyorlangan bunday maxsus dekoratsiyalar asosan yig'ma shaklda bo'ladi.

Harakatdagi kulisli dekoratsiya. Bunday dekoratsiyalar asosan teatrlarda ishlatiladi. Bu kabi dekoratsiyalar ko'pincha yumshoq matolardan tayyorlanadi. Sahna ortida biror bir manzara yoki arxitektura ko'rinishlari tasvirlangan sahna bezaklari,

kulislari, shiftga osiladigan sahna ko'rinishlari, ko'rinish o'zgaradigan paytda ko'tarib-tushiriladigan padugalardan iborat bo'ladi. Bu kabi padugalarga daraxt shoxlari, bulutlar va shunga o'xshagan detallar chiziladi.

Kulis-arkali osma dekoratsiyalar. Bu ko'rinishdagi dekoratsiyalar, asosan arka ko'rinishida bo'lib, matolardan, xolstlardan tikilgan holda tayyorlanadi. Bunday dekoratsiyalar tikilib tayyor bo'lgandan keyin ranglar orqali kerakli fakturalar berilib, arkalar atrofiga har xil ko'rinishdagi arxitektura detallari, daraxt shoxchalari, barglar va shunga o'xshash narsalar chiziladi.

Yumshoq dekoratsiyalar. Bu xildagi yumshoq dekoratsiyalar asosan yumshoq matolardan tayyorlanadi. Bularga:

- polovik (teatr sahnalarida pol yuzasiga tortiladi).
- kulislari (bular asosan sahnaning ikkala chekkasini yopish uchun tayyorlanadi).
- padugalar (bunday dekoratsiyalar sahnaning tepa qismini yopish uchun tayyorlanadi).
- zadnik (bu dekoratsiya asosan sahna foni vazifasini bajaradi).

Hajmli dekoratsiyalar (объёмные). Hajmli dekoratsiyalar asosan tarixiy qasr devorlari, ayvon ustunlari, toshlar va tepalik ko'rinishlarini ishlashda qo'llaniladi. Bunday dekoratsiyalar asosan dastgoxli konstruktsiyali hajmli ko'rinishda bo'lib, bunday dekoratsiyalarga xolstlar, matolar yelimlanib, bo'yoqlar yordamida rang-barang qilib bo'yaladi va turli fakturalar bilan bezatiladi.

Pavilon dekoratsiyalari. Bunday dekoratsiyalar teatrlarda, kinolarda ishlatiladi. Bu xildagi

dekoratsiyalarda asosan xonaning ichki ko'rinishlari, yopiq xonalar, devorlar, deraza romlari va har xil podramniklarga tortilgan matolar ustidan gulqog'oz ko'rinishlari ishlanib, sahnada xona devorlarining chiroyli ko'rinishlari tasvirlanadi. Bu kabi dekortsiyalar polga yordamchi reykalalar bilan mahkamlanadi. Bundan ko'rinib turibdiki, dekoratsiyalar ko'rinishi va ishlanishi jihatidan juda ko'p turlarga bo'linadi.

Yuqorida aytib o'tilgan dekoratsiyalar asosan teatr sahnalarida ishlatiladi. Kinoda esa turli chizmalar yordamida har bir kadrning ko'rinishi va bu ko'rinishlarga asoslanib, suratga olish maydonchalarida dekoratsiyalar quriladi. Kinoni suratga olish jaryonida ssenariylar bo'yicha nafaqat dekoratsiyalar, balki bu dekoratsiyalarga aniq masshtablardagi maketlar ham tayyorlanadi.

16-rasm

O' Q U V R E J A S I

1-BOSQICH

(1-2-semestr)

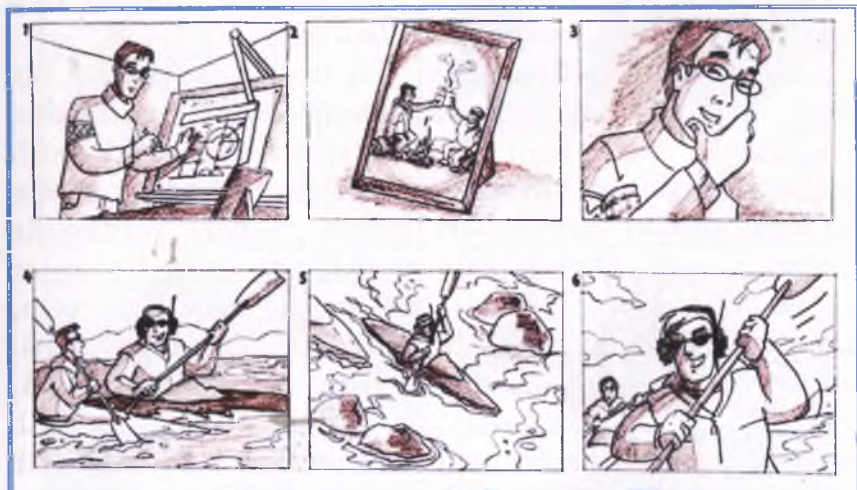
Endigina tasviriy san'at yo'nalishidagi oliy o'quv yurtiga qadam qo'yib, tahsil olayotgan «Filmning tasviriy yechimi» bo'limi talabalari birinchi semestrda o'qitiladigan chizmatasvir hamda rangtasvir fanlarining amaliy mashg'ulotlaridan tashqari, o'zlari yoqtirgan mutaxassisliklari bo'yicha amaliy va nazariy bilimlardan saboq olib boradilar. Bunda birinchi bosqich talabalariga beriladigan topshiriqlar asosan qisqa metrajli filmlardan iborat bo'ladi.

Talabalar turli mavzulardagi hikoya va qissalarni o'qigan holda, o'zlarining o'y, fikrlarini raskadrovkalar orqali yoritib boradilar. Bu bilan ushbu hikoya va qissada tasvirlangan obrazlarning naturada yoki intererda kechadigan harakatlarning o'ziga xos ko'rinishlarini, bir qator eskizlarning kompozitsion yechimi, raskadrovkalar yaratish, hamda maketlash texnika va texnologiyalari jarayonlarini o'rganib boradilar.

Bunda topshiriqlar talabani real vaqtda va muhitda harakat qiladigan obrazlar bilan yonma-yon yashash, birga fikrlash va ularning muhitiga kirish kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, talabalardan kompozitsiyalar yechimini proportsiyalar orqali o'rganish ham talab etiladi. Bu kabi topshiriqlar asosan guash, akvarel, tush va perolar yordamida bajariladi.

Birinchi kursning ikkinchi semestrda talabalar milliy mavzudagi o'zbek xalq ertaklariga murojaat etadilar. Bu orqali talabalar ertaklarga eskizlar yaratish va ularning

17-rasm

18-rasm

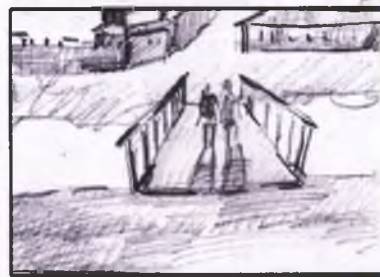
kompozitsion yechimiga e'tibor qilish, raskadrovkalar ishlash va ertak qahramonlari obrazlarini yaratish kabi topshiriqlar bilan mashg'ul bo'ladilar.

Bunday topshiriqlarni bajarish avvalo, bir tusli grafika uslubida eksplikatsiyalar yaratishdan boshlanadi. Yaratilgan eksplikatsiyalardan ertak bosh qahramonlarining talaba yaratayotgan filmdagi asosiy va eng muhim harakatlari guruh rahbari yordamida tanlab olinadi. O'zbek xalq ertaklariga raskadrovkalar va eksplikatsiyalar yaratishdan asosiy maqsad, avvalo, ertak personajlarining obrazlarini ularning xatti-harakatlarini, ifodalashdan iborat. Bundan tashqari, suratga olish jarayonida kameraning qaysi nuqtadan turib suratga olishigacha bo'lgan jarayonlarni ham ko'rsatib beradi. Bunda eskizlarning kompozitsion yechimi va raskadrovkalarni yaratish yuqorida aytib o'tganimizdek, asosan guash, akvarel, tush, pero yordamida bajariladi.

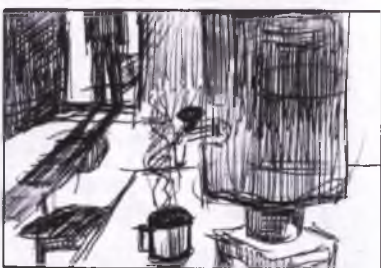
Raskadrovka nima uchun chiziladi?

Raskadrovka deganda nimani tushunasiz?

Raskadrovkaga misollar keltiring.

19-rasm

20-rasm

D. Ahmadaliev "Malikaning o'n ikki sarguzashti."

21-rasm.

2-BOSQICH (3–4-semestr)

Bu kursda ta'lim olayotgan talabalar asosan o'zbek va rus klassik adabiy asarlarini o'qigan holda bir qator qoralama surat va eskizlarni yaratishlari kerak bo'ladi. Bunda asosan asarlarda interer yoki naturada kechadigan jarayonlar, sodir bo'ladigan epizodlar, postanovka loyihasi, asarning tasviriy-dekorativ yechimiga alohida e'tibor qaratiladi. Topshiriqning asosiy maqsadilaridan biri, mavzu va voqea xarakterlarining obrazlar yordamida ochib berish orqali filmning uslubiy yechimini topishdan iboratdir.

Grafika uslubidagi eksplikatsiyalarni yaratish, asosiy obraz va personajlarning eskizlarini (rangda), film dekoratsiyalarining eskizlarini (rangda) yaratish maqsadga muvofiqdir. Dekoratsiya va unda ishtirok etadigan personajlarning mizansahnalarini sxematik chizma rejalar asosida loyihalashtirish kabi vazifalarni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Bundan tashqari, tekshiruv maketlarini yaratish, ular bilan ishlash texnika va texnologiyalarini o'rganish hamda ulardan foydalanish ham shular jumlasiga kiradi. Asar eskizlarining kompozitsion yechimi va raskadrovkalarni yaratish, yuqorida aytib o'tganimizdek, asosan guash, akvarel, tush, va pero yordamida bajariladi.

Epizod deganda nimani tushunasiz?

Epizodga misollar keltiring.

22-rasm

23-rasm

3-BOSQICH (5–6-semestr)

Bu bosqichda talabalar yuqorida aytib o'tganimizdek, o'zbek va rus klassikasiga murojaat qilganlaridan so'ng uchinchi kursning beshinchi va oltinchi semestrlarida asosan Yevropa klassik janriga va tarixiy janrlarga tayangan holda o'quv amaliyotlarini olib boradilar.

Beshinchi semestrda talabalar Yevropa klassik asarlarini o'qib chiqqan holda o'zlari tanlagan mavzularga film eskizlarini hamda raskadrovkalar va maketlar tayyorlaydilar. Bu bilan ular nafaqat berilgan mavzulari ustida ish olib boradilar, balki filmning loyihasi ustida ishlashni ham o'rganib boradilar. Ushbu vazifalar orqali talabalar to'liq metrajli filmni yaratibgina qolmay, balki film ssenariysining uchta asosiy epizodlari, ya'ni filmning tasviriy-dekorativ yechimi ustida ham ishlaydilar.

Bundan asosiy maqsad: filmning aniq epizodlardagi obrazlari yechimining tasviriy eksplikatsiyasini yaratishdir. Film eskizlaridagi ikkita asosiy qahramon obrazlarini yaratish bilan birga asarni ijodiy tahlil qilish va uni nima maqsadda tanlanganini asoslab berishlari lozim bo'ladi.

Eskizlarning badiiy yechimi ustida ishlash bilan bir vaqtda dekoratsiya eskizlarini, personajlarning liboslarini (o'sha davrdan kelib chiqqan holda) va filmda ishtirok etadigan butoforiyalar yechimlarini topish lozim bo'ladi.

Ssenariy nima?

Mizansahna deganda nimani tushunasiz?

24-rasm

4-BOSQICH (7–8-semestr)

Bu bosqichda asosan talabalarga yettinchi semestr uchun tanlanadigan asar va diplom ishlarining mavzularini mustaqil ravishda tanlash imkoni beriladi. Bajariladigan ishlar asosan ikki semestrga mo'ljallangan bo'lib, asosiy maqsad: ishlanayotgan filmning tasviriy-dekorativ tuzilishini badiiy obrazlar orqali kompleks yechimini topishdan iborat bo'ladi.

Bunda tanlangan mavzu, erkin mavzu (zamonaviy) bo'lganligi sababli uning umumiy tasviriy eksplikatsiyasi va personajlar obrazining eskizlarining badiiy yechimlarini ishlab chiqishdan iborat bo'ladi.

To'rtinchi kursning sakkizinchi semestrda esa bajaradigan ishlar, asosan diplom mavzusiga bag'ishlanadi. Bunda asosan dekoratsiya eskizlarini va mustaqil ravishda bajarilgan rejissyor raskadrovkalarining badiiy yechimlarini, ularni loyihalashtirishning sxematik belgilari, mizansahnalar hamda filmni suratga olishning boshlanishi va tugatish nuqtalarini, asar qahramonlarining harakat yo'nalishlarigacha bo'lgan jarayonlarni ko'rsatib berish lozim bo'ladi.

Shundan so'ng biz dekoratsiyada ko'rsatilgan murakkab suratga olish jarayonini qo'llashimiz kerak. Buning uchun film qoralamalarini ishlab chiqish va ularga ta'rif berish talab etiladi. Oyna orqasidagi fondan foydalangan holda interer dekoratsiyasini naturaga olib chiqish kabi vazifalar diplom ishi uchun olib borilayotgan «repetitsiya» jarayonini o'taydi.

Dekoratsiya deb nimaga aytiladi?

Kino dekoratsiyalar qanday tayyorlanadi?

25-rasm

26-rasm

MAKET TAYYORLASH TEXNIKA VA TEXNOLOGIYALARI

Dekoratsiya maketi bu ma'lum o'lchamdagi teatr sahnasi yoki kinoni suratga olish uchun kino-teatr rassomi eskizlari asosida tayyorlanadigan ko'rinishlardan biri hisoblanadi. Dekoratsiya maketlari sahna yoki suratga olish maydonchalarida sodir bo'ladigan jarayonlarni yaratishda ishlatiladi. Dekoratsiya maketlari turli ko'rinishlardabo'ladi. Birinchisi qog'ozlardan tayyorlanib ishlov berilmagan, ishchi maketlar va ikkinchisi tugal ko'rinishga ega bo'lgan ko'rgazma maketlaridan iborat bo'ladi.

O'ylash va fikrlash orqasida ko'z oldimizga keltirgan biror bir kompozitsiya yoki loyihalarning chizmatasvir va rangtasvir eskizlaridan tashqari maket shaklidagi ko'rinishlari ham tayyorlanadi. Maket tayyorlash asosan puxta o'ylab chizilgan chizmatasvirlar yordamida yuzaga keladigan, qo'l mehnati orqali bajariladigan ijodiy jarayon hisoblanadi. Maketlashda turli bosqichlardagi loyihalar, ya'ni eskizlar, ijodiy izlanishlar yordamida ishchi maketlar, va maketlar tayyorlanadi.

O'quv maketlari asosan qog'oz, karton, eglin ba'zi paytlarda penoplast yordamida ham tayyorlanadi. Maketlarni tayyorlash hamda murakkab mashqlarni bajarishda vatman qog'ozlar yoki yupqa oq kartonlarning o'rni juda ham kattadir. Qog'ozlar yordamida maket tayyorlashdan oldin uning barcha xususiyatlarini o'rganib chiqishimiz kerak bo'ladi. Bunda biz qog'oz tolalarining yo'nalishi harakatlariga, uning sifat darajasiga ham e'tibor qaratishimiz lozim bo'ladi. Har qanday sifatli qog'oz yordamida tayyorlangan detallar maketlarning mustahkamlik darajasini ta'minlaydi.

Qog'ozning sifatli yoki sifatsizligini bilish uchun uni har tomonga o'rab, burab ko'rishning o'zi kifoyadir. Bunday paytda agar qog'oz sifatsiz bo'lsa, unda uzun-uzun chiziqli yoriqchalar paydo bo'ladi. Qog'oz yengil ashyo bo'lganligi uchun undan tayyorlangan maket eskizlari tez bajariladi. Har xil kompozitsiya variantlarini yelimlash orqali ularning shakllarini, elementlar proportsiyalarini istagan darajada o'zgartirish mumkin.

Har qanday kompozitsiya maketlari avvalo konstruktiv ko'rinishda tayyorlanadi. Bunday holatda undagi detallarning mustahkamligi bukish asosida amalga oshiriladi. Murakkab shakllarni yaratishda albatta qiyshiq chiziqli bukishlar yordamida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bir nechta ko'rinishdagi qiyshiq chiziqli bukishlar maxsus qog'ozkeskich pichoqlar yordamida bajariladi. Bunday vaqtda qog'oz yuzasiga chizilgan chiziqlar ustidan qattiq bosmagan holda qog'ozni butunlay kesib yubormagan tarzda kesiladi. Undan keyin bukib kerakli shakllar tayyorlanadi. Agar ushbu jarayonda qog'oz kerakli chuqurlikda kesilmagan bo'lsa, tayyorlayotgan maketimiz elementlarining shakllari sifatsiz bo'ladi.

Kompozitsiya ustida ishlashdan avval uni qog'ozda grafik usulda, undan keyin esa maketda bajargan ma'qul. Kino va teatr sahnalari uchun bajariladigan maketlar nafaqat qog'ozdan, balki turli xildagi ashyolardan va ularni ranglar yordamida bo'yash, fakturalar berish orqali bajariladi.

Maket tayyorlashda ranglarning qo'llanilishi har xil imitatsiya va fakturalardan foydalaniladi. Maketning ranglarga boyligi undagi kompozitsiya elementlari va obrazlarning puxta o'ylanganligi maket tayyorlash

hamda uni san'at darajasiga olib chiqish uchun xizmat qiladi.

Kino dekoratsiyalarga maket ishlashda yuqorida aytib o'tganimizdek, turli ashyolardan foydalanishimiz mumkin. Bunda biz tayyorlayotgan maketimizning haqiqiy bo'lishini ta'minlash uchun turli tabiiy ashyolar, ya'ni mayda toshlar, qumlar, daraxtlarning mayda shoxchalaridan (maketda daraxt o'rnida) foydalanishimiz mumkin.

Kinosan'atida filmni suratga olish jarayonida shunday kadrlar bo'ladiki, ular o'tmishdagi me'moriy inshootlar ko'rinishi yoki yaqin kelajakda qurilishi lozim binolar bo'lishi mumkin. Shunday paytda ushbu kadrlar uchun maketlar tayyorlanadi va film ana shu tayyorlangan maketlar yordamida suratga olinadi. Bunday maketlar aniq chizmatasvir va o'lchamlar asosida bajariladi, maketlarni ishlashda har bir detalning aniq tasviri, aniq o'lchami, fakturasi va uning nimadan ishlangani hisobga olinadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, ishchi maketlarning karton, penoplast, qog'oz va turli ranglar orqali fakturalar berish yordamida tayyorlanishini e'tiborga olgan holda juda ehtiyot bo'lib ishlatishimiz kerak. Maketlar asosan qog'oz va kartondan ishlangani uchun ularni ma'lum temperaturada saqlashimiz va namlikdan ehtiyot qilishimiz zarur. Bunday maketlarni qayta ta'mirlash va tiklash juda murakkab ish hisoblanadi.

Kino maketlari teatr maketlaridan qanday farq qiladi?

Butaforiya deganda nimani tushunasiz?

KINO DEKORATSIYALARGA ISHLANGAN MAKETLARDAN NAMUNALAR

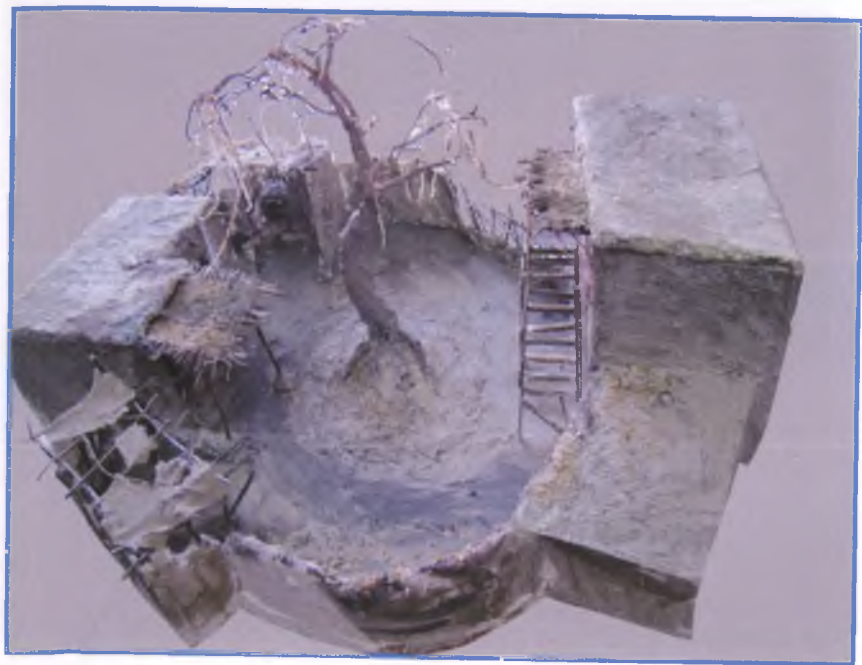
27-rasm

28-rasm

29-rasm

30-rasm

31-rasm

32-rasm

33-rasm

KINODEKORATSIYA ESKIZLARIDAN NAMUNALAR

34-rasm

V.N. Yeremyan. «Orol baliqchilari» kinofilmiga eskiz

35-rasm

V.Zratsevskiy. Kino dekoratsiya eskizi

36-rasm

V.N. Yeremyan. «Avitsenna» kinofilmiga eskiz

37-rasm

V.N.Yeremyan. «Nasriddin Buxoroda» kinofilmiga
eskiz

38-rasm

V.N.Yeremyan. «Alisher Navoiy» kinofilmiga eskiz

39-rasm
N.A.Rahimboev. «Ulug‘bek yulduzi» kinofilmiga eskiz

40-rasm

B.Nazarov. «Shum bola» kinofilmiga eskiz

41-rasm

N.A.Rahimboev. «Achchiq danak» kinofilmiga eskiz

42-rasm

E.Kalantarov. «Inson qushlar ortidan boradi»
kinofilmiga eskiz

43-rasm

N.A.Rahimboev. «Achchiq danak» kinofilmiga eskiz

44-rasm

E.Kalantarov. «Ulugʻbek yulduzi» kinofilmiga eskiz

45-rasm

E.A.Pushin. «Aylana» kinofilmiga eskiz

46-rasm

N.A.Rahimbaev. «Bo'ronda tug'ilgan» kinofilmiga
eskiz

47-rasm
Kino dekoratsiya eskizi

48-rasm

E.Kalantarov. «Abu Rayhon Beruniy» kinofilmiga
eskiz

49-rasm

E.Kalantarov. «Abu Rayhon Beruniy» kinofilmiga
eskiz

50-rasm

E.Kalantarov. «Dilorom» kinofilmiga eskiz

51-rasm

E.Kalantarov. «Abu Rayhon Beruniy» kinofilmiga
eskiz

KINEMATOGRAFIYA SAN'ATIDA ISHLATILADIGAN ATAMALAR

Ассистент	– Filmni sahnalashtiruvchi rejissyor yordamchisi.
Бутафория	– Filmni suratga olish jarayonida ishlatiladigan, maxsus tayyorlangan qoliplarga qog'ozlarni yopishtirish (pape-mashe) orqali tayyorlanadigan buyumlar: turli xil idishlar, qurollar, mebellar, zargarlik buyumlari va h.k.
Варирование	– fototasvirlarni turli ranglar orqali bo'yash jarayoni.
Второй план	– kinokadr kompozitsiyasining asosiy elementlaridan biri.
Выбор натуры	– shartli, tabiiy muhitda rejissyor tomonidan ssenariyga asoslangan holda suratga olinadigan joyni tanlash.
Герой	– kinofilning asosiy bosh qahramoni.
Грим	– ma'lum bir obrazni yaratish uchun filmda ishtirok etadigan aktyorlar yuz ko'rinishlarini turli rangdagi bo'yoqlar orqali o'zgartirish.
Декорация	– (lotincha – decoro – bezayman) ssenariy bo'yicha rejissyor va rassomning ijodiy izlanishlari natijasida filmni suratga olish maydonlarida, kino pavilonlarda maxsus qurilgan kompozitsion qurilma.

- Дублер** – (frantsuzcha doblire, dobler – ko‘paytirish) kinofilmda aktyorlar-ning bajarishi qiyin bo‘lgan maxsus harakatlarni (tryuk) bajaruvchi shaxs.
- Дубляж** – tarjima qilinayotgan kinofilmni asl holida bir tildan ikkinchi tilga fonogrammalar orqali tarjima qilinishi masalan, ruschadan o‘zbekchaga, o‘zbekchadan ruschaga.
- Каскадеры** – har xil tryuklarni bajaruvchi maxsus tayyorlangan yuqori malakali sportchilar guruhi.
- Закадровый голос** – sahna va kadr ortidan turib asarda kechadigan jarayonni ovoz orqali yoritib boradigan aktyor, shaxs.
- Затемнение** – montaj qilish orqali kadrдан-kadrga o‘tishning asta-sekinlik bilan bajarilishi, tomoshabin nigohida bitta sahnaning ikkinchisi bilan shartli ravishda qo‘shilib ketishi.
- Звукооператор** – suratga olinayotgan film personajlarining ovozlarini yozib olish va badiiy bezatishni ta‘minlaydigan, suratga oluvchi guruhning asosiy a‘zolaridan biri.
- Интерьер** – binoning ichki ko‘rinishi, tuzilishi.
- Кадр** – kinokadr, (frantsuzcha – cadre, italyancha quadro – ramka) kino atamalari ichida ko‘p ma’noga ega bo‘lgan so‘z.

- Комбинированные съёмки** – (inglizcha combine – birlashtirish) har xil o'lchamda va turli vaqtda suratga olingan tasvirning bitta kadrda birlashuvi.
- Костюм** – suratga olinadigan film qaxramonlarining asardagi vaqt, zamon va ijtimoiy hayotidan kelib chiqqan holda asar obrazi hamda personajlari uchun maxsus tikiladigan libos.
- Мизансцена** – suratga olish maydonchasida asar personajlarining sahnadagi joylashuvi.
- Мимика** – yuz harakatlari, bunda inson ichki hissiyotlari orqali yuz mushaklarining o'zgarishi bilan biror buyumga yoki shaxsga nisbatan o'z munosabatini bildiradi.
- Монтаж** – kinosan'atda ishlatiladigan asosiy tushunchalardan biri, bunda alohida-alohida suratga olingan kadr tasvirlarining kerak bo'lmagan qismlarini kesib, birbiriga ulagan holda kadr ketma-ketligini va rejissyorning ijodiy fikri bilan asar mazmunining o'zgarmasligini ta'minlanadi.
- Киноведение** – san'at va madaniyat sohasida kinematografiyani o'rganuvchi fan.
- Кинохроника** – asosiy voqea hodisalarni tasvirlovchi hujjatli filmlar to'plami.

Киномеханик	- kinotasvirlovchi uskunalarni texnik jihatdan mukammal ishlata oladigan va kinofilmlarni namoyish qiluvchi mutaxassis.
Киноплакат	- kinoekranlarga chiqarilayotgan yangi film mazmuni to'g'risida aniq ma'lumot beruvchi rangli va suratli manba.
Киностудия	- asosan kinostsenaristlar, rejissyorlar, operatorlar va rassomlar bilan hamkorlikda film suratga olinadigan joy.
Кинотеатр	- kinoekranlarda yangi suratga olingan filmni namoyish qiladigan maxsus bino.
Озвучивание	- tasvirga olinayotgan filmlarni bir vaqtning o'zida yoki sinxron tarzda film personajlarining nutqlari, musiqalar va film uchun maxsus tayyorlangan tovushlarni yozib olish uskunasi.
Оператор	- tasvirga oluvchi, badiiy filmlarni yaratishda va suratga olishda asosiy ishlarni bajaruvchi shaxs.
Панорамирование	- kinoni suratga olish usullaridan biri, operatorning kino kamera bilan suratga olish jarayonida tasvirni asta-sekinlik bilan uzluksiz ravishda tikka yoki uzunasiga burish orqali olinadigan tasvir.

- Пастижер** – asar kahramonlari uchun soch-soqol va turli pariklar tayyorlaydigan mohir usta.
- Перфорация** – tasvirga olingan tasvirlarni ko'rsatishda kino tasmalarni bir tekisda harakatlanishi uchun tasmalarning ikki chekkasida bir xil oraliqda joylashgan to'rtburchak shakldagi teshik.
- Продюсер** – kino asarni tasvirga olishda va uni moddiy mablag'lar bilan ta'minlovchi hamda nazorat qiluvchi shaxs.
- Ракурс** – kinoni suratga oladigan operator tomonidan qo'llaniladigan usullardan biri, bu operatorning mahoratini belgilaydi.
- Режиссёр** – kinoni suratga olayotgan ijodiy jamoani boshqaruvchi shaxs.
- Сценарий** – kino yoki sahna asarlarini sahnalashtirish va suratga olish uchun yozilgan adabiy-dramatik asar.
- Съемочная группа** ma'lum bir filmni suratga olishda ishtirok etadigan rejissyor, operator va rassomlardan tashkil topgan ijodiy jamoa.
- Сюжет** – sahnalashtirilayotgan yoki suratga olinayotgan asarning ssenariy bo'yicha belgilab berilgan mazmun-mohiyati.

Типаж	- ma'lum bir ko'rinishga va mahoratga ega aktyorlik mutaxassisligi bo'lmagan shaxs.
Титр	- Film so'nggidagi asosiy qahramonlar va ijodiy guruh to'g'risida ma'lumot beruvchi yozuv.
Фабула	- Filmning asosiy voqea-hodisalarini bayon qiluvchi jarayon.
Фильмотека	- tasvirga olingan hujjatli va badiiy filmlarni saqlaydigan maxsus joy.
Художник-постановщик	- Filmning asosiy g'oyasi va mazmunini rangtasvir va qoramalar orqali ochib beruvchi, filmni suratga olishda asosiy o'rinda turuvchi shaxs.
Яуф	- Film nusxalarini saqlaydigan anjom (yashik).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I. «Barkamol avlod orzusi» – T.: «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat nashriyoti 2000.
2. Karimov I. «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» – T.: «Ma’naviyat» 2008.
3. Xudoyberganov R. «Rangshunoslik asosolari» – T.: G‘.G‘ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi 2006.
4. Сосновская А. Рахимбаев Н. Альбом, – Т.: Изд-во лит. и искусства. 1988. – 104 с. ил. (Наш современик).
5. Сосновская А. Художники театра и кино; –Т.: Изд- во лит.и искусства. им. Г.Гуляма, 1982.
6. Иванов В.К. Калантаров Э. М.: «Советский художник», 1986.
7. Кравцов Ю.А. «Конспект по теории кино» М.: 2006.
8. Брагина Т. Профессия кино художник – М.: 2005.
9. Масуренков Д. Мастера визуальных эффектов –М.: 2002.

M U N D A R I J A

Kirish.....	4
Filmning tasviriy yechimi kompozitsiyasi haqida umumiy tushuncha	6
O'zbek kinematografiyasi san'ati tarixi.....	8
Raskadrovka.....	14
Qog'ozdan ekranga.....	23
Suratli fikr.....	25
Rejalashtirish	26
Raskadrovka jarayoni.....	27
Dekoratsiya	32
O'quv rejasi.....	36
Maket tayyorlash texnika va texnologiyalari.....	48
Kino dekoratsiyalarga ishlangan maketlardan namunalar	51
Kino dekoratsiya eskizlaridan namunalar	61
Kinematografiya san'atida ishlatiladigan ruscha atamalar izohi.....	82

UDK:778.5

BBK 85.37

A59

Aminov, Hasan

Filmning tasviriy yechimi: «Filmning tasviriy yechimi» ixtisosligi talabalari uchun metodik qo'llanma/ H.Aminov; O'zbekiston Badiiy Akad., Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn in-ti. -T.: CHASHMA PRINT, 2011. -80 b.

ISBN 978-9943-350-57-1

UDK:778.5

BBK 85.37

HASAN AMINOV

FILMNING TASVIRIY YECHIMI

«Filmning tasviriy yechimi» mutaxassisligi bo'yicha
kompozitsiya fanidan metodik qo'llanma

Muharrir I.Tursunova

Texnik muharrir N.Niyozova

Badiiy muharrir B. Haydarov

Musahhih G.Tolipova

Sahifalovchi A.Malyar

Nashriyot litsenziyasi AI № 109. 15.07.2008 y.

Bosishga ruxsat etildi 02.05.2011 y. Bichimi 60x84 ¹/₁₆.

SchoolBook garnituras. Shartli bosma tabog'i 4.6.

Nashr. hisob tabog'i 4,4. Buyurtma № 18.

Adadi 50 nusxa.

«CHASHMA PRINT» MCHJ nashriyoti.

Manzil: 100071. Toshkent sh., Komolon ko'chasi, 13.

«REABLE PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent, Furqat ko'chasi, 2-uy.

25600 =

ISBN:978-9943-350-57-1

9 789943 350571